VIA⁰⁸ 12/2008 REVISTA DEL CENTRE D'ESTUDIS JORDI PUJOL

Professor de la Càtedra de Societat Civil de la Universitat de Maryland i membre distingit del centre Demos de la ciutat de Nova York.

Benjamin R. Barber

És l'islam incompatible amb la democràcia, o la democràcia incompatible amb l'islam?*

Resulta absurd –diu l'autor– pensar que l'islam és incompatible amb la democràcia o que la democràcia és incompatible amb l'islam. No és l'islam *per se* sinó la religió *tout court* el que manté una certa tensió amb el secularisme i amb la democràcia –una tensió que, en una societat lliure, és més saludable que perjudicial. Així com el cristianisme i altres religions, l'islam és una religió que es practica en moltes cultures i societats, confessionals, estratificades, cismàtiques i plurals. L'islam és fonamentalista en la mateixa mesura que ho és la religió en molts indrets, perquè en la nostra era secular la religió està assetjada i el fonamentalisme és, per sobre de tot, una reacció a la religió assetjada.

Actualment existeix una retòrica molt poderosa que afirma que l'islam –no només el fonamentalista, el wahhabista o el safalista, sinó l'islam en genèric– és una religió hostil a la democràcia. Hostil no només a la llibertat, el pluralisme i l'obertura de la societat, sinó a la modernitat tal com la defineixen els valors liberals. L'actitud resultant de la noció desacreditada de *xoc de civilitzacions* de Samuel Huntington –segons la qual Occident i la resta del món són presos d'una lluita per la supervivència–, tan aliena

* Aquest és l'informe que l'autor va presentar als Seminaris d'Istanbul, organitzats en aquesta ciutat per Reset Dialogues on Civilizations i celebrats del 2 al 6 de juny de 2008.

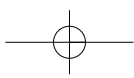
És l'islam incompatible amb la democràcia, o la democràcia incompatible amb l'islam?

a debats com el que tenim aquí, a Istanbul, segueix omnipresent en la política i en els mitjans de comunicació occidentals.

Aquesta actitud es detecta en l'inici entusiasta de Bush d'una guerra desastrosa contra «l'eix del mal», en l'afirmació de Donald Rumsfeld que el fonamentalisme islàmic és una «nova forma de feixisme» i en esdeveniments paranoics de signe dretà com la «Setmana de conscienciació sobre l'islamofeixisme» de David Horowitz. També es plasma, però, en escrits de liberals com Paul Berman que diuen que Occident està «farcit de terroristes procedents dels moviments totalitaristes musulmans que ja han matat un nombre de persones impressionant», o estudiosos com Bernard Lewis que anuncien en veu baixa i amb una certa llàstima que «el món de l'islam ha esdevingut pobre, dèbil i ignorant», sense oblidar apòstates musulmans com Ali Hirsi que combinen una reivindicació aparentment liberal dels valors feministes amb un rebuig total tant del fonamentalisme com del mateix islam.

Tots aquests arguments, pel seu fanatisme polèmic, van més enllà de la refutació racional, però crec que el professor Habermas preferiria que es confrontessin i refutessin racionalment. Aquest també és el meu punt de vista si volem avançar en la difícil tasca de construir la democràcia en societats que es prenen la religió seriosament –que són gairebé totes. A continuació presentaré sis arguments senzills, alguns d'històrics, altres de sociològics i alguns de filosòfics –tots raonables i lògics en el sentit ampli de *racional*–, que indiquen per què és absurd pensar que l'islam és incompatible amb la democràcia o que la democràcia és incompatible amb l'islam.

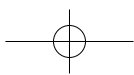
PRIMER: No és l'islam *per se*, sinó la religió *tout court* el que manté una certa tensió amb el secularisme i amb la democràcia –una tensió que, en una societat lliure, és més saludable que perjudicial. Les dues ciutats d'Agustí i les dues espases del papa Gelasi parlen a un món d'allò corporal i a un món d'allò espiritual, d'allò temporal i d'allò etern, d'allò mundà i d'allò eclesiàstic. Aquests dualismes no sorgeixen de la teologia sinó que informen la teologia des de la profunda lògica de la dualitat que defineix el nostre ésser. L'oposició entre moralitat i política, i entre llei divina o llei natural i positiva, es trasllada a l'oposició entre església i estat que provoca tensions conflictives però saludables a les societats d'arreu.

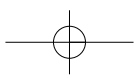

SEGON: Sociòlegs des de Tocqueville i Durkheim fins al sociòleg nord-americà de la democràcia Robert Bellah insisteixen que les societats lliures s'han construït sobre una base religiosa que els dóna estabilitat i que els permet el luxe de tenir desavinences polítiques. La religió és precisament el que fonamenta els estats democràtics i el que uneix persones que altrament viurien una divisió irreversible a causa de les diferències econòmiques i socials i els desacords polítics. Com Tocqueville va escriure a *L'Antic Règim*: «El despotisme pot governar sense fe, però la llibertat no [...]. La religió és més necessària a les repúbliques democràtiques que a qualsevol altre tipus de repúbliques. Com pot una societat evitar la destrucció si el vincle moral no es reforça en la mateixa mesura que es debilita el vincle polític?». La societat civil és vital per a una democràcia plural, però els lligams que la mantenen unida sovint són febles. La religió pot ser una gran font de capital social, i potser és per aquest motiu que Rousseau defensava que, en absència de religió, una societat necessita religió civil –el que Habermas va anomenar *Verfassungspatriotismus* (la «fe civil» dels nord-americans)– per seguir sent lliure.

La religió és precisament el que fonamenta els estats democràtics i el que uneix persones que altrament viurien una divisió irreversible a causa de les diferències econòmiques i socials i els desacords polítics.

TERCER: Així com el cristianisme i altres religions, l'islam és una religió que es practica en moltes cultures i societats, confessionals, estratificades, cismàtiques i plurals. Nosaltres, com a cristians, parlem sense problemes de baptistes, luterans, catòlics, metodistes, mormons, pentecostals, episcopals, congregacionistes, mennonites, testimonis de Jehovà, reformats holandesos, ortodoxos grecs, unitarianistes, científics cristians, universalistes i evangèlics –unes dues-centes sectes o més; Thomas Jefferson va dir «Jo sol sóc una secta!»–, però ens costa entendre que els musulmans també són sectaris i cismàtics i que la seva religió canvia de cultura a cultura i de societat a societat. Només prop del 15% dels 1.300 milions de musulmans que hi ha al món són àrabs; i és difícil dir quants occidentals saben que el percentatge més elevat de musulmans viu a l'Índia i Indonèsia. Fins i tot Bernard Lewis narra la història del «declivi» de l'islam des de l'òptica de l'Orient Mitjà, en concret dels otomans.

És l'islam incompatible amb la democràcia, o la democràcia incompatible amb l'islam?

QUART: Malgrat que ens agrada afirmar que en l'època moderna la religió és i hauria de ser privada, parroquial i convencionalista, la veritat és que segueix sent pública, universal i moralista. És una creació del *nomos* (la llei universal) més que no pas de l'*ethnos*. Vol ocupar l'espai públic (tot i que no necessàriament les institucions) i les seves demandes són necessàriament contràries a les de la llei positiva. En aquest sentit, fins i tot les primeres societats van enfrontar les «lleis sumptuàries» convencionals, que regulaven el comportament públic, amb les lleis positives de l'estat; i avui dia no hi ha cap religió que no produeixi una versió de la xaria. Els Deu Manaments que informen de la Llei de Moisès estan pensats per ser privats o menys que universals?

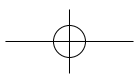
Un predicador purità del segle XVII anomenat Prynne va escriure un tractat anunciant als feligresos que entre les activitats prohibides s'inclouïa «el ball efeminat entre homes i dones, els daus (el joc), les obres de teatre, les imatges lascives, les actituds llicencioses, pintar-se la cara, la

L'islam és fonamentalista en la mateixa mesura que ho és la religió en molts indrets, perquè en la nostra era secular la religió està assetjada i el fonamentalisme és, per sobre de tot, una reacció a la religió assetjada.

beguda, els cabells llargs, els tirabuixons, les perruques, per a les dones empolverar-se, arrissar-se i tallar-se els cabells, les fogueres, els regals de cap d'any, les celebracions per l'arribada de la primavera, els poemes d'amor, la música lasciva i efeminada, el riure excessiu, [i] les festes de Nadal luxoses i agitades», ja que tots eren «entreteniments infames i no cristians» que feien que els homes fossin «adúlter, puters, alcavots, proxenetes, rufians, agitadors, borratxos, malgastadors, i tramposos... [és a dir] ganduls, infames, abjectes, profans i pecadors que odien la gràcia i la bondat i es burlen de la pietat». Així eren els talibans dels primers anys del puritanisme durant l'època en què van colonitzar Nova Anglaterra i

van posar Amèrica del Nord en ruta cap a una Commonwealth puritana i a la vegada una república democràtica –on actualment, en molts estats, encara és impossible comprar alcohol els diumenges.

CINQUÈ: L'islam és fonamentalista en la mateixa mesura que ho és la religió en molts indrets, perquè en la nostra era secular la religió està assetjada i el fonamentalisme és, per sobre de tot, una reacció a la religió assetjada. Així com en el passat la religió era l'aire que respiràvem i l'èter

en què ens movíem, avui el comerç, el secularisme i el materialisme són l'aire que respirem i l'èter en què ens movem. En aquest sentit, hi ha molts que insisteixen que la democràcia és poc més que el triomf del comerç i la victòria del materialisme científic –que potser és la raó per la qual els fonamentalistes intenten assegurar les religions fent referència tant a la modernitat com a la democràcia. Els fonamentalistes protestants nord-americans que eduquen els seus fills a casa no disten massa dels fonamentalistes musulmans que s'oposen a entrar als mercats capitalistes. Ambdós veuen en Hollywood, Madison Avenue i les franquícies consumistes que ara envolten el món i dominen els mitjans de comunicació i Internet, una claveguera de dos sentits –l'un que s'enduu els seus valors mentre l'altre els escup a casa imatges violentes i pornogràfiques del «capitalisme salvatge» que porta els consumidors a beure d'aquestes clavegueres perquè els mercats creixin.

En altres paraules, el fonamentalisme, que és la religió assetjada, és en gran part més reaccionari que proactiu. Respon a forces exògenes que percep com a elements que debiliten els seus costums, que posen en perill els seus valors, que sedueixen els seus fills i que destrueixen les seves comunitats. Tot i que en aquest tipus de reaccions hi ha moltes hipèrboles i mals entesos, també hi ha veritats, la naturalesa de les quals he intentat mostrar al llibre *Jihad vs. McWorld*. La conclusió clau d'aquesta anàlisi és que tant la Jihad com el McWorld es necessiten i s'alimenten mútuament i són igualment hostils a la democràcia. El fonamentalisme, a diferència de la religió corrent, mai no donarà suport a la democràcia, però tampoc no ho faran les forces del McWorld que porten els fonamentalismes a la ruïna o a un precipici.

SISÈ I ÚLTIM: Hem vist que la creença que l'islam és incompatible amb la democràcia es basa en una visió superficial i incompleta de l'islam, però també és cert que la creença que la democràcia és incompatible amb l'islam es basa en una visió superficial i incompleta de la democràcia –una visió que té tendència a assimilar democratització amb americanització, occidentalització o mercatització. Està relacionada amb la convicció falsa que només hi ha un tipus de democràcia, un camí cap a la llibertat i una fórmula per convertir la teoria de la justícia en pràctica. Des del

Tant la Jihad com el McWorld es necessiten i s'alimenten mútuament i són igualment hostils a la democràcia.

És l'islam incompatible amb la democràcia, o la democràcia incompatible amb l'islam?

punt de vista històric i filosòfic, la democràcia és singular i no plural, per això trauríem enormes beneficis de parlar-ne en plural i no en singular: no «democràcia» sinó «democràcies».

Ens caldria un altre estudi per demostrar fins a quin punt la visió típicament nord-americana de la democratització és profundament perversa quan es tracta d'«ajudar» els altres a aconseguir la llibertat. El problema comença amb la il·lusió que els altres es poden ajudar, que la democràcia es pot «donar» o que la llibertat es pot «regalar». Mai ningú no ha estat alliberat des de fora a punta de pistola. Un invasor pot enderrocar un tirà, però no pot crear democràcia. Enderrocar la tirania no genera democràcia sinó inestabilitat, desordre, anarquia i sovint guerres civils; i, amb el temps, no sol desembocar en democràcia sinó en una nova tirania. El president Bush fa referència una vegada i una altra a la Segona Guerra Mundial, però la victòria dels aliats sobre el règim nazi no va crear democràcia. Va caldre reeducació, el Pla Marshall, les Nacions Unides i la Comunitat Europea per aconseguir-ho.

De la mateixa manera, la llibertat no es pot donar a ningú; se l'han de guanyar els que la busquen des de dins. I per poder instaurar-la s'ha de construir des de baix cap a dalt i no des de dalt cap a baix. Primer eduqueu els ciutadans i feu la difícil i lenta tasca de crear una societat civil; després, al damunt, construïu-hi la infraestructura política. Els nord-americans van viure cent anys de llibertat municipal i competència ciutadana abans de declarar la independència. La democràcia necessita temps. Els suïssos van començar el 1291 i no va ser fins al 1961 que van atorgar el dret de vot a les dones. Els britànics van definir una sèrie de drets en una Carta Magna el 1215, el 1688 van lluitar una Revolució Gloriosa i encara carreguen amb una Cambra dels Lords i una monarquia. Els nord-americans van passar els primers vuitanta anys de la seva jove república intentant desvincular-la de l'esclavitud, i finalment només ho van aconseguir a força d'una guerra civil sagnant. Malgrat això, avui els pessimistes esperen que l'Iran faci bé les coses en dos o tres anys, i els optimistes creuen que l'Iraq només necessita sis mesos més.

La llibertat no es pot donar a ningú; se l'han de guanyar els que la busquen des de dins. I per poder instaurar-la s'ha de construir des de baix cap a dalt i no des de dalt cap a baix.

Si cal paciència i si la democràcia es construeix de baix cap a dalt, aleshores les eleccions són l'últim pas i no el primer. En general, la pressa per convocar eleccions és un senyal que les bases de la democràcia no són sòlides; i quan es vota sense tenir ciutadans formats i competents podem estar segurs que les perspectives de llibertat i justícia són mínimes. Primer són les escoles, l'educació cívica, les institucions cíviques autònomes i les associacions civils plurals; després vénen les eleccions. En aquest procés d'enriquir i ampliar la societat civil, la religió pot ajudar a construir els fonaments de la governança democràtica.

Finalment, si la democràcia és plural i diferent en una societat i una altra, això vol dir que el camí cap a la democràcia no és la imitació i el prèctec, sinó l'anàlisi i la invenció. Cada societat té unes tendències democràtiques, uns costums protodemocràtics i unes institucions que promouen el diàleg, el debat i la igualtat. En un lloc pot ser una Loya Jirga que facilita la negociació i el consens parcial entre tribus rivals, i en un altre pot ser el potencial de fraternitat i deliberació de les tribus mateixes –recordem que els Pares Fundadors admiraven els indis mohawk. Hi ha moltes formes d'assemblea i molts nivells de participació, i tots i cadascun poden, en les condicions adequades, produir autogovern.

Al final, la pluralitat de la democràcia estableix que la condició indispensable de la democràcia és l'apoderament. I que els que volen «ajudar» els altres a aprendre llibertat, aprenguin a deixar-los en pau. Tal com T. E. Lawrence va escriure fa molt de temps: «És millor deixar-los a ells fer-ho imperfectament que fer-ho tu perfectament; perquè és el seu país, el seu camí i el teu temps és curt». Si la democràcia significa alguna cosa, significa el dret de les persones a equivocar-se soles. A practicar la seva religió. A definir les seves formes d'autogovern. Ho sé, ho sé, cal temps, perquè pot comprometre drets. A vegades fa que la patriarquia es mantingui i dona a la religió l'oportunitat tant de subvertir com de donar suport a la democràcia. Però és així, i la història ens demostra que les alternatives, tot i ser benintencionades, en general són molt pitjors. Només ho heu de preguntar a George Bush.

Cada societat té unes tendències democràtiques, uns costums protodemocràtics i unes institucions que promouen el diàleg, el debat i la igualtat.